

Utfordringer ved nedlagt gruvedrift for en liten kommune

Av Eva Tørhaug

Eva Tørhaug har vært ordfører i Folldal kommune i tidsrommet 2003-2011.

Innlegg på seminar i Norsk vannforening 31. mai 2011.

Introduksjon

Etter nær 250 års gruvedrift i kommunen er elva Folla fiskedød i 12 km fra utløpet av vann fra det gamle gruveområdet i Folldal sentrum og til Grimsbu. Dette til tross for at flere pålegg er gitt og mange tiltak er prøvd. To ting står fast; kulturminnene skal bevares og elva må renses. Vi forlanger at en driftssikker løsning kommer på plass, og vi har erfart at ting tar tid selv der staten er problemeier.

Kort om Folldal

Folldal er en fjellkommune lengst nord i Hedmark på grensa mot Oppland og Sør-Trøndelag. Kommunen er stor i utstrekning med sine 1275 km², og nær 50 % av arealet er verna i en eller annen form. Blant annet strekker landets eldste nasjonalpark, Rondane nasjonalpark, seg inn i kommunen, og tre av landets ti nasjonale villreinområder legger beslag

på store arealer. Når det gjelder folketall er Folldal med sine 1650 innbyggere en liten kommune.

Frem til 1993 var det gruvedrift og landbruk, gjerne i en kombinasjon, som var hovedsysselsettingen for folldølene. Det var gruvedrift fra 1748 til 1993, men med enkelte opphold på grunn av streiker og eierskifter opp gjennom årene. På begynnelsen av 1900-tallet startet gruvedriften opp igjen for fullt, etter å ha ligget nede en periode, og folketallet i kommunen doblet seg, så i 1914 ble Folldal egen kommune (den yngste kommunen i Hedmark). Dette sier litt om hva gruvedriften har betydd for kommunen. Gruvedrift har vært bærebjelken i Foll-dalsamfunnet, på det meste sysselsatte gruva 550 personer, og for Folldal var dette hjørnesteinsbedriften.

Gruvedrift

Opp gjennom årene har det vært gruvedrift flere steder i kommunen. Hovedgruva, som lå i Folldal sentrum, ble nedlagt i 1941, og det ble startet drift ved

Søndre og Nordre Geitryggen gruver, men fortsatt ble malmen fraktet med taubane ned til gamlegruva i sentrum, der produksjonslinja lå. Da gruvene på Geitryggen ble nedlagt, startet driften ved Tverrfjellet Gruver på Hjerkin (i Dovre kommune i Oppland), men i oppbyggingsperioden ble malmen fortsatt fraktet ned til gamlegruva i Follidal sentrum, men nå med bil. Gruvedriften i Follidal sentrum opphørte i 1968 da gruveanlegget på Tverrfjellet sto klart. Det var i hovedsak kobber, men også svovel og sink som ble utvunnet av malmen ved Follidalgruvene, noe som gjenspeiles i avrenningen fra det gamle gruveområdet i dag. Da gruedriften på Tverrfjellet opphørte i 1993 var Follidal gruehistorie over, og et nytt kapittel startet for kommunen på godt og vondt. Follidal mistet 111 arbeidsplasser (de som var igjen til siste dag), noe som var dramatisk for en kommune som den gang hadde et innbyggertall på vel 1900. Da gruedriften var på topp på 1950-tallet var innbyggertallet 2200-2300. I tillegg kom spørsmålet om opprydding.

Aktører i saken om opprydding

- Follidal Verk A/S – senere Norsulfid AS var bedriftseier, men bedriften opphørte i begynnelsen av 2000-tallet.
- Stiftelsen Follidal Gruver (SFG) ble etablert av Follidal kommune i 1988 og fikk som oppgave å ta vare på kulturminnene.
- Miljøsikringsfondet Follidal Verk ble opprettet av Follidal Verk A/S i 1994 og skulle ha ansvar for eventuelle

tiltak etter at pålegg fra 1991 var gjennomført.

- Nærings- og handelsdepartementet (NHD) er eier av det gamle gruveområdet etter hjemfall i 1990, noe som også betyr at de er problemeier, det vil si ansvarlig for forurensingsproblemet.
- Direktoratet for Mineralforvaltning (Dirmin, tidligere Bergvesenet) er utførende for NHD og er den som foreslår tiltak og iverksetter dem rent praktisk. De er kontakleddet mellom NHD og kommunen.
- Klima og forurensningsdirektoratet (KLIF, tidligere SFT) gir eventuelle pålegg og påser at disse blir oppfylt.

Opprydding

Nedleggelsen av gruedriften på Tverrfjellet hadde selvsagt vært forberedt over flere år, og KLIF ga allerede i 1991 pålegg til bedriften, men pålegget ble påklaget, og i vedtak i 1992 fikk bedriften delvis medhold; det vil si i forhold til fremtidig ansvar. Som en følge av dette ble Miljøsikringsfondet Follidal Verk opprettet i 1994, fondet skulle ha som formål å rette opp miljømessige skadevirkninger fra tidligere gruedrift og var ment å eksistere i fem år, og det var bedriften som gikk inn med penger og opprettet fondet for å imøtekomme eventuelle nye pålegg etter 1991/1992. Fondet skulle styres av et styre med representanter fra bedriften, kommunen og fylkeskommunen. Det viser seg i ettertid at det var utrolig naivt å tro at gruveforurensningsproblemene kunne løses i løpet av fem år, og at fondets beskjedne midler skulle strekke til

på dette området. Fondets størrelse skulle etter fem år være vel tre millioner kroner. Fondet fortsatte å eksistere og ble nedlagt først ved årsskiftet 2010/2011.

Det gamle gruveområdet hjemfalt til staten i 1990, noe som betydde at NHD ble eier av området.

Etter at KLIF kom med pålegg til bedriften på 1990-tallet, ble ulike tiltak utprøvd. Blant annet ble det flyttet 71.000 m³ masse fra det gamle gruveområdet og kjørt til gruvene på Hjerkin, noe som medførte økt avrenning på grunn av at man rørte på massene, så dette tiltaket var mislykket. Da bedriften fikk nye pålegg på 2000-tallet henviste bedriften disse videre til Miljøsikringsfondet, og fondet brukte midler på flere tiltak, blant annet bekostet fondet en utredning. Etter hvert opphørte bedriften, og selv om Miljøsikringsfondet var opprettet for å ta seg av nye pålegg, så var det ikke gjennomførbart med de begrensede midlene som fondet rådde over. Så ble spørsmålet: Hvem retter man pålegg til når forurensningseier ikke lenger eksisterer? En annen sak var at området var hjemfalt til staten i 1990 og var dermed i NHDs eie, så da ble pålegg rettet dit. KLIF ga NHD pålegg i oktober 2003. NHD påklaget dessverre vedtaket. Dette viser at staten ikke opptrer annerledes enn andre som får pålegg; departementet prøvde så godt de kunne og argumenterte for å slippe unna forpliktelsene, og det var opplagt at NHD verken ville ha ansvar eller utgifter hvis de kunne slippe. Så vedtaket ble påklaget til Miljøverndepartementet (MD); staten klaget til staten. Dette medførte at det gikk et og et halvt år ekstra før endelig pålegg kom.

Endelig pålegg i 2005

MD ga endelig pålegg til NHD i juli 2005 der de fastslo at

- NHD er problemeier – det vil si ansvarlig for forurensningsproblemet
- Kulturminnene skal bevares
- Målsettingen er at kobberkonsentrasjonen bringes ned til 10-15 mikrogram/liter innen 2010.

Utfordringer – Tiltak

Det er store utfordringer i gruveforurensningsproblematikken i Follidal. En av de største har vært store mengder diffus avrenning, og for å bøte på dette er det etablert avskjæringsgrøfter både ovenfor og nedenfor det gamle gruveområdet i forsøk på å samle vannet, noe som ser ut til å fungere. Survannsledningssystemet er en annen utfordring. Ledningsnett er gammelt og porøst, og dette er et uløst problem den dag i dag. Utslipp til elva er nok den største utfordringen, man kan med det blotte øyet se skillet i elva der hovedutslippet renner ut. Det er tydelig misfarging forårsaket av avrenningen fra gruva.

Etter at endelig pålegg var gitt i 2005 satte Dirmin i gang et pilotprosjekt i 2006. Det var et våtmarksprosjekt som ble utprøvd. Rensemetsmetoden brukes ved Olavsgruva på Røros, og anses som vellykket der, men konklusjonen her i Follidal er at våtmarksrensing er uegnet. Dette på grunn av at metoden ikke takler svære regnskyll, noe vi har jevnlig, i tillegg vil den på grunn av høye verdier som skal renses, være svært arealkrevende. I 2010 ble forprosjektet avsluttet, og man var like langt. Det vil si at målsettingen

ikke ble nådd innen fristen, og det var å starte på nytt i forhold til valg av tiltak.

Vegen videre

I 2009 da vi begynte å ane konklusjonen på pilotprosjektet, tok jeg kontakt med KLIF for å være sikker på at saken ble fulgt opp så tidlig som råd. KLIF ville da vurdere saken på nytt i 2010-2011. Dirmin skisserte i januar 2010 flere mulige tiltak overfor NHD, som vurderte to alternativer som hensiktsmessige:

- VEP-løsning (væske til væske)
- Fjerning/tildekking av masser.

Siste alternativet mener vi er uaktuelt, da vi krever at kulturminnene skal bevares, noe kulturmyndighetene også fastslår. I tillegg ble alternativet utprøvd på 90-tallet, og det var mislykket.

Folldal kommunes rolle

Folldal kommunes rolle er å være pådriver i saken, og målet vårt er en ren elv. Vi krever dessuten at kulturminnene skal bevares, noe også kulturmyndigheten fastslår. Vi har hele tiden fulgt prosessen nøye og har blant annet avgitt flere høringsuttalelser i saken, den siste i prosessen i 2010. I tillegg har kommunen selv invitert til to større befaringer i området, den siste i 2010, vi har deltatt i utallige møter om saken, for ikke å snakke om alle telefonsamtalene som har vært opp gjennom årene. Dette vil vi fortsette med.

Kommunens høringsuttalelse

I kommunens høringsuttalelse i 2010 uttalte vi blant annet at

- vi beklager at målet ikke er nådd
- vi mener det har vært satset for ensidig på våtmarksrensing
- vi forutsetter en todelt målsetting; elva skal renses og kulturminnene skal bevares
- fjerning/tildekking av masser er uaktuelt
- vi krever et robust og driftssikkert renseanlegg, et renseanlegg som fungerer 365 dager i året
- vi ber om rensing av relevante tungmetaller
- vi forutsetter ROS-analyse for renseløsningen
- vi ber om at ansvaret for all drift og vedlikehold av survannsnettet plasseres hos NHD.

Kommunens utfordringer

Utslippet fra gravene i Folldal er det mest omfattende utslipp i Norge. I tidsrommet 2006/2010 varierer kobber fra 11,5-21,3 tonn pr år, sink 8,5-14,2 tonn og jern 133-232 tonn.

Vi vet at forurensing fra gruvevirksomhet er sammensatt, og forurensningen ved *en* gruve er helt ulik forurensningen ved *en annen* gruve. I tillegg har vi erfart at ting tar tid, problemet er ikke løst over natta. Det har gått mange år siden gravedrifta opphørte, og mange er utålmodige og forventer at problemet nå blir løst så snart som råd. Dessuten er det mange «forståsegpåere» som henvender seg til kommunen med diverse løsninger, disse blir høflig videresendt til problem-eier, men flere av disse får oppmerksomhet i media, og folk flest får kanskje inntrykk av at problemet er enklere enn som

så, og at det kan løses på en enkel måte. Tenk om det hadde vært så enkelt! I Folldal kommune sitter vi igjen med følelsen av at vi har vært et «prøvested» der ulike metoder har vært utprøvd uten positivt resultat. Det være seg flytting av masser eller våtmarksprosjekt. Vi mener at det kunne vært jobbet med flere metoder samtidig, da hadde man ikke mistet så mye tid om én metode mislyktes. På det viset det har vært drevet i Folldal, føler vi at tida går og resultatene uteblir. Problemene er som før – uløst etter nær 20 år.

Spørsmålet er om problemeier, NHD, tar ansvar. Vi har ofte følt at svaret har vært nei, men dette endret seg til det positive etter befaringen i 2010, der for øvrig departementet stilte med tre personer. Allikevel er ikke kontakten god nok. Man kan ikke vente år på at brev blir besvart. I tillegg har kontakten med Dirmin vært vanskelig. De har vært lite lyttende, og det har vært om å gjøre å sno seg unna ansvaret så sant det har vært mulig. Slikt skaper ikke tillit.

Problemet fortsatt uløst i 2011

Vi er ennå ikke i mål, men tida jobber for oss. Det skjer mye teknologisk, og vi vet at problemet kan løses. Vi har hele tiden hatt god kontakt med KLIF, og vi har etter hvert fått bedre kontakt med NHD. Vi tror på en løsning, og vi mener det må bli et renseanlegg.

Det siste som har skjedd i saken er at KLIF fastslår at pålegg fra 2005 gjelder. NHD vil i løpet av januar 2012 legge fram et forslag til tiltak, og så vidt jeg vet, er Dirmin godt i gang med å utrede et forprosjekt for å utprøve VEP-metoden her i Folldal. Problemet er at vi er redde for at Dirmin nok en gang prøver ut en metode som ikke fungerer, da er vi tilbake til start, vi, og tida går. Vi mener Dirmin kunne valgt en rensemetode man visste fungerte, selv om det koster penger. Det er kostnadskrevende å utprøve mange metoder også. Vi krever et driftssikkert renseanlegg som fungerer 365 dager i året, og som kan gi oss ei ren elv. Det fortjener vi.